

<https://doi.org/10.18778/0208-6034.17.01>

Maria Magdalena Blombergowa

ZNACZENIE UNIwersYTETU W DORPACIE
DLA KULTURY I NAUKI POLSKIEJ (PRZED 1917 R.)

W chwili gdy Uniwersytet Łódzki nawiązuje naukową współpracę z Uniwersytetem w Tartu (dawniej Dorpat), należy przypomnieć, jak wielką rolę odegrała ta uczelnia w rozwoju polskiego szkolnictwa wyższego i kształtowaniu się polskiej inteligencji.

W ciągu XIX i początku XX w. z grona absolwentów - dorpatczyków wyszło wielu profesorów i wykładowców pracujących w szkołach Polski Niepodległej, a także wielu pracowników nauki różnych specjalności, działaczy społecznych, pisarzy, lekarzy i inżynierów.

Uniwersytet w Tartu, kontynuujący tradycje dawniejszego Uniwersytetu Dorpackiego, ma właściwie dwie daty narodzin¹. Pierwsza uczelnia została założona w 1632 r. z rozporządzenia króla Szwecji Gustawa II Adolfa. Utworzono ją na bazie dwa lata wcześniej powstałego gimnazjum. Uczelnia ta nosząca nazwę Academia Gustaviana posiadała cztery wydziały: filozoficzny, teologiczny, prawa i medycyny. W 1656 r. przeniesiono ją do Tallina. W latach 1689-1699 funkcjonowała ponownie w Dorpacie pod nazwą Gustaviano-Carolina. W 1699 r. przeniesiono ją do Parnawy (Pärnu), gdzie w 1710 r. została zamknięta.

W pierwszym okresie Uniwersytet Dorpacki był uczelnią, w której przeważali Szwedzi i Niemcy. Językiem wykładowym była łacina, lecz warto przypomnieć, że w 1693 r. profesorowie tego uniwersytetu wysunęli wniosek wprowadzenia nauki języków łotewskiego, rosyjskiego

¹ S. Isakow, P. Sigalow, Polacy na Uniwersytecie Dorpackim (1802-1890), "Miesięcznik Literacki" 1973, R. 8, nr 1, cz. I, s. 105-114, nr 2 cz. II, s. 99-109, nr 3, cz. III, s. 103-114, J. Róziwicz, Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725-1918). Wrocław 1984, s. 249; G. Mantefel, Z dziejów Dorpatu i byłego uniwersytetu Dorpackiego, Warszawa 1911, s. 27.

i polskiego, aby umożliwić wychowankom "szersze zastosowanie swych zdolności i wiedzy wśród miejscowej ludności"².

Po raz drugi w Dorpacie otworzono Uniwersytet w 1802 r. na mocy rozporządzenia cara Aleksandra I, który nadał mu imię Cesarea Universitatis Dorpatensis³. Rektorem został Fryderyk Parrot, a kuratorem Masymilian Fryderyk Klinger, towarzysz i przyjaciel z lat młodości Goethego.

Ówczesny Uniwersytet posiadał cztery wydziały: prawa, teologii, medycyny i filozofii. Ten ostatni miał cztery działy: fizyko-matematyczny, przyrodniczy, historyczno-filologiczny i technologiczno-ekonomiczny. Nowy Uniwersytet był z organizacji i charakteru niemiecki i zdołał zachować swą odrębność nawet w czasach wzmożonego ucisku. Język rosyjski jako wykładowy wprowadzono dopiero w 1889 r., a całkowitej rusyfikacji dokonano w 1893 r. W tym też czasie Dorpat przemianowano na Juriew.

Uniwersytet Dorpacki już w pierwszej połowie XIX w. zasłynął z wysokiego poziomu nauczania i angażowania studentów do prac badawczych. Wśród wykładowców znajdowali się profesorowie należący do znakomitości w skali europejskiej. Dla przykładu wymienię takich uczonych, jak: Jerzy E. Bunge, założyciel dorpackiej szkoły prawniczej, K. B. Reichert, jeden z największych autorytetów w zakresie embriologii, Fryderyk Bidder, twórca dorpackiej szkoły fizjologicznej, oraz Carl Schmidt (chemia), H. Mädler (astronomia), Edward Grube (zoologia), Mikołaj Pirogow (chirurgia), Wiktor Hehn (filozofia)⁴.

Uniwersytet Dorpacki był też niemal przez cały wiek XIX jedną z najbardziej liberalnych uczelni w Rosji. Znane były liczne przypadki przyjmowania studentów usuniętych za "przestępstwa" polityczne z innych wyższych szkół rosyjskich.

Polacy na studia do Dorpatu przybywali niemal od początku funkcjonowania Uniwersytetu, przyjmowani tu chętniej niż w innych rosyjskich uczelniach. W Uniwersytecie cieszącym się autonomią i dużą swobodą znajdowali klimat sprzyjający poczuciu bezpieczeństwa i wolności. Te czynniki wpływały na kształtowanie się duchowe i ide-

² I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, s. 105; E. W. P i e t u c h o w, *Impieratorskij Jurjewskij, bywszij Dierptskij, uniwersitet za sto let jego suszczestwowanija (1802-1902)*, Jurjew 1902, s. 73.

³ M a n t e u f f e l, *op. cit.*, s. 27.

⁴ *Ibidem*, s. 49, 55; B. D y b o w s k i, *Przed pół wiekiem. Wspomnienia z czasów uniwersyteckich*, "Biblioteka Warszawska" 1911, t. II, z. 2, s. 259, 261.

owe polskich studentów⁵. Pierwsi Polacy pochodzili z Białorusi i Wileńszczyzny. Napływ większej grupy z innych terenów nastąpił po zamknięciu Uniwersytetów w Wilnie i Warszawie. Do masowej wędrówki na studia do Dorpatu przyczyniło się też bojkotowanie przez Polaków rosyjskiego Uniwersytetu w Warszawie. Powszechnie sądzi się, że w latach 1802-1917 przez Uniwersytet Dorpacki mogło przewinąć się od 1500 do 2000 naszych rodaków⁶. Większość z nich uzyskała dyplomy, duża liczba osób zdobyła stopnie naukowe. Obok immatrykulowanych, niemając grupę stanowili wolni słuchacze⁷. Niektórzy przyjeżdżali do Dorpatu z dyplomami innych uniwersytetów w celu przygotowania rozprawy magisterskiej lub doktorskiej, inni dla zatwierdzenia stopnia naukowego uzyskanego za granicą⁸.

Studia w Dorpacie wybierali Polacy z Królestwa Polskiego, Litwy, Białorusi, Ukrainy, Estonii, Rosji i Inflant, jak również Śląska i Austrii⁹. Ze spisów podanych w *Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat* wynika, że studenci polscy byli mieszkańcami: Kowna, Wilna, Mińska, Grodna, Petersburga, Moskwy, Warszawy, Kalisza, Płocka, Lublina, Kielc, Piotrkowa, Radomia, Łodzi, a także Krakowa i Poznania¹⁰.

Preferowanym kierunkiem studiów była medycyna. W dalszej kolejności szły: prawo, teologia, ekonomia, chemia, farmacja, filologia, fizyka, botanika i technologia¹¹.

Studenci polscy odgrywali poważną rolę w życiu społeczności studenckiej w Dorpacie. Większość z nich poważnie i sumiennie traktowała studia i pracę naukową. Wyróżniali się tym bardzo wśród innych nacji. Świadczy o tym duża liczba zdobytych przez Polaków złotych medali za studenckie prace naukowe. Polacy bowiem uważali za swój patriotyczny obowiązek uzyskiwanie wysokich kwalifikacji

⁵ *Pamiętniki Ignacego Baranowskiego (1840-1862)*, Poznań 1923, s. 82.

⁶ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 250; R. P u l l a t, *Rola uniwersytetu w Dorpacie w kształtowaniu się inteligencji polskiej w XIX w. - 1917 r.*, "Zapiski Historyczne" 1974, z. 2, s. 34.

⁷ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, s. 101.

⁸ *Ibidem*, s. 111.

⁹ *Ibidem*, s. 108; P u l l a t, *op. cit.*, s. 34.

¹⁰ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, s. 107, cz. II, s. 101; A. H a s s e l b l a t, G. O t t o, *Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat*, Dorpat 1889; G. O t t o, A. H a s s e l b l a t t, *Von den 14.000 Immatriculierten Dorpats*, Dorpat 1891; P u l l a t, *op. cit.*, s. 34.

¹¹ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. II, s. 101; P u l l a t, *op. cit.*, s. 34.

zawodowych i przygotowanie się do pracy w przyszłej wolnej ojczyźnie¹². Młodzież naszej narodowości aktywnie uczestniczyła w ruchach narodowo-wyzwoleńczych, szczególnie w powstaniu 1863 r., za co wielu zostało zesłanych na Syberię¹³.

Studenci polscy tworzyli stowarzyszenia, korporacje, legalne i tajne kółka. Najstarsza, utworzona już w 1828 r. była korporacja "Polonia", której organizatorami, jak się przyjmuje, byli studenci, którzy przenieśli się tu z Wilna. Członkowie "Polonii" uważali się za duchowych spadkobierców Filaretów. Korporacja ta działała w Dorpacie z przerwami do 1918 r. "Polonia" organizowała wieczorki muzyczne, odczyty i referaty poświęcone polskiej historii, literaturze i stosunkom Polaków z innymi nacjami. Były też odczyty z dziedziny medycyny, religii, psychologii i filozofii.

W latach 1836-1838 działał "Polski Związek Studencki". W początkach XX w. funkcjonowało "Zjednoczenie"; "Koło Teologów" powstało w 1902 r., "Lechicja" wyłoniona została w 1908 r. z powstałego na przełomie wieków "Znicza". W 1907 r. założono Polską Kasę Wzajemnej Pomocy, której celem było udzielanie pomocy materialnej studentom polskim. Fundusze Kasy pochodziły ze składek, darowizn i dochodów z imprez organizowanych przez młodzież¹⁴. Polacy utworzyli też w Dorpacie pierwsze kółko marksistowskie i Polacy prawdopodobnie byli pierwszymi i głównymi nosicielami idei marksistowskich w Estoni i Łotwie¹⁵. Na posiedzeniach kółka każdy członek referował rozdział *Kapitału*. W połowie lat osiemdziesiątych Witold Jodko-Narkiewicz i Eliasz Noniewicz założyli "Towarzystwo Trzeźwości", które rozpowszechniało wśród uczącej się młodzieży i robotników nielegalne publikacje otrzymywane z Warszawy i zagranicy. Kółko utrzymywało kontakt z podobnym kółkiem w Wilnie i z partią "Proletariat"¹⁶.

Przy dużej liczbie polskich absolwentów i znakomitej opinii o nich, zadziwiająco mało Polaków otrzymało katedry uniwersyteckie w Dorpacie, niewielu również było wykładowców. Dla Polaków przeszkodo-

¹² I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. I, s. 110.

¹³ *Ibidem.*, s. 107, 109; B. D y b o w s k i, *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej*, Lwów 1913; t e n ż e, *O Syberii i Kamczatce*, Warszawa 1912, s. XVII.

¹⁴ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 251; E. H e i n r i c h, *Luźne kartki. Ze wspomnień uniwersyteckich spisanych przez Starego Dorpatczyka*, Warszawa 1917; I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. I, s. 108, 111.

¹⁵ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 251.

¹⁶ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. II, s. 105, 107.

dą w staraniach o katedrę było ich pochodzenie i nieufność rosyjskiej administracji. Typowy jest przykład Władysława Dybowskiego, który w uznaniu dużej erudycji i za zasługi naukowe typowany był przez władze uniwersyteckie do objęcia katedry, ale polskie pochodzenie i "nieprawomyślność" spowodowały, że władze carskie nie zatwierdziły jego kandydatury. Oświadczono mu wprost, że żadnego Polaka profesorem mianować nie mogą¹⁷. Polscy absolwenci, po zdobyciu dyplomów i stopni naukowych swą karierę w Dorpacie kończyli na stanowiskach asystentów lub co najwyżej docentów prywatnych¹⁸. Na przestrzeni wielu lat, aż do 1917 r., profesorami pochodzenia polskiego byli: Jan Baudouin de Courtenay, Adam Zaczyński, Stanisław Czyrwiński, Tadeusz Banachiewicz i Aleksander Bylina¹⁹.

Jan Baudouin de Courtenay do 1875 r. był profesorem w katedrze językoznawstwa Uniwersytetu w Kazaniu, w latach 1883-1893 w Dorpacie, gdzie wykładał gramatykę porównawczą języków słowiańskich, dialektologię słowiańską i geografii lingwistyczną. Prowadził również zajęcia z języka polskiego i wykłady z literatury polskiej. Przebywając w Dorpacie de Courtenay walczył o równouprawnienie języka estońskiego i o równe z Niemcami prawa dla Estończyków i Łotyszów. Wspierał estońskiego poetę i językoznawcę M. Veske w staraniach o stypendium zagraniczne i następnie dopomógł mu do uzyskania stanowiska profesora filologii ugrofińskiej w Kazaniu²⁰. Baudouin de Courtenay w uznaniu zasług dla społeczeństwa estońskiego został w 1885 r. wybrany na członka honorowego Towarzystwa Literatów Estońskich²¹.

Drugi z polskich profesorów, Adam Zaczyński, wykładał w Dorpacie w latach 1839-1907 encyklopedię prawa. Docenturę uzyskał na Uniwersytecie w Moskwie i tam wykładał prawo²².

Stanisław Czyrwiński zajmował w Dorpacie, w latach 1898-1902, katedrę farmakologii. Wykładał historię medycyny i dietetykę²³.

Tadeusz Banachiewicz, jeden z najwybitniejszych astronomów pol-

¹⁷ Dybowski, *O Syberii...*, s. XVII.

¹⁸ Róziwicz, *op. cit.*, s. 252.

¹⁹ *Ibidem*, s. 251-254; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. II, s. 100, cz. III, s. 106; Hasselblat, Otto, *Album...*

²⁰ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. II, s. 100.

²¹ Róziwicz, *op. cit.*, s. 253.

²² *Ibidem*, s. 219, 251.

²³ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 106.

skich, do Dorpatu przybył z Kazania, wkrótce uzyskał docenturę prywatną i magisterium oraz wybrany został na docenta etatowego, następnie profesora nadzwyczajnego i powierzono mu kierownictwo Obserwatorium Astronomicznego. Banachiewicz w Dorpacie wykładał od 1916 r. przedmiot pod nazwą "Obserwacje astronomiczne i operacje geodezyjne w ekspedycjach", a następnie astronomię ogólną i teoretyczną²⁴.

Aleksander Bylina w 1917 r. wybrany został na profesora kliniki chorób wewnętrznych²⁵.

Niewielu również Polaków otrzymało stanowiska docenta. J. Rózie-wicz, analizując szczegółowo listy dydaktyków dorpaczkich wynotował nazwiska około dziesięciu docentów należących do naszej nacji²⁶. Z nich najbardziej znany był Władysław Dybowski, który przez dwa lata (1876-1878) był docentem przy katedrze mineralogii i geologii. W Dorpacie W. Dybowski osiągnął stopnie kandydata nauk przyrodniczych, magistra i doktora, lecz nie pracował naukowo na żadnej wyższej uczelni²⁷.

Profesorami na innych uczelniach zostali następujący docenci Uniwersytetu w Dorpacie: Juliusz Mikszewicz - docent ekonomii politycznej w latach 1853-1855, później profesor w Kazaniu²⁸; Teodor Opęchowski - w katedrze patologii w latach 1884-1889, następnie profesor Uniwersytetu w Charkowie²⁹; Stanisław Józef Thugutt, docent chemii rolniczej w 1894 r., następnie profesor mineralogii i petrografii Uniwersytetu Warszawskiego³⁰; Bolesław Hryniewiecki - docent przy katedrze botaniki w latach 1904-1914, później profesor Uniwersytetu i dyrektor ogrodu botanicznego w Odessie, po 1917 r. profesor systematyki roślin i geografii na Uniwersytecie Warszawskim³¹; Włodzimierz Szykarski, historia filozofii w latach 1917-1918, później profesor uniwersytetów w Kownie i Monachium³².

²⁴ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 252, 253-254.

²⁵ *Ibidem*, s. 252.

²⁶ *Ibidem*, s. 252.

²⁷ D y b o w s k i, *O Syberii...*, s. XVII; R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 252.

²⁸ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 252.

²⁹ *Ibidem*; I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. II, s. 100.

³⁰ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. III, s. 110.

³¹ R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 253; I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. III, s. 105.

³² R ó z i e w i c z, *op. cit.*, s. 253.

Znacznie więcej Polaków było asystentami przy różnych katedrach i pracowniach uniwersyteckich. Obok wspomnianych już Władysława Dybowskiego i Stanisława Thugutta, którzy swoją pracę zaczęli od stanowisk asystenckich, oraz Jerzego Świrskiego³³, który był najpierw asystentem, a następnie docentem farmakologii i w latach 1899-1910 miał wykłady z balneologii, należy wspomnieć choćby o kilku, którzy zrobili kariery naukowe i zajmowali potem katedry na innych uniwersytetach: Jakub Natanson zatrudniony był w latach 1854-1856 w katedrze chemii, później został profesorem Szkoły Głównej Warszawskiej³⁴; Józef Siemiradzki studiował w latach 1878-1884 mineralogię, od 1885 był asystentem w katedrze mineralogii i geologii, w tymże roku obronił pracę doktorską, został z czasem profesorem Uniwersytetu Lwowskiego³⁵; Bronisław Kader w latach 1887-1889 pracował w uniwersyteckiej klinice chirurgicznej, został następnie profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego³⁶; Jan Muszyński w latach 1909-1915 był inspektorem uniwersyteckiego ogrodu botanicznego, później profesorem Uniwersytetu w Wilnie i w końcu w Łodzi³⁷; Stefan Różycki w latach 1913-1914 pracował w klinice chorób wewnętrznych, po pierwszej wojnie światowej został profesorem Uniwersytetu w Poznaniu³⁸.

Jak już wspomniałam, uczelnię dorpacką ukończyło setki Polaków, z których wielu stało się luminarzami nauki polskiej, a nawet światowej. Do nich w pierwszym rzędzie należeli: Benedykt Dybowski (1833-1930), Aleksander Czekanowski (1833-1876), Władysław Rothert (1863-1916), Józef Siemiradzki (1858-1933) - reprezentanci nauk przyrodniczych. Z nich Benedykt Dybowski i Aleksander Czekanowski wzięli udział w badaniach na Syberii, dokąd trafili jako skazańcy za udział w walkach narodowowyzwoleńczych. Obaj studiowali medycynę i zainteresowali się naukami przyrodniczymi. B. Dybowski uwolniony od przymusowych robót podjął podróże po Syberii w celach naukowych.

³³ M. Bończak-Kunicki, *Fragmenty wspomnień z Dorpatu*, Lublin 1927, nr 28 spisu pracowników naukowych z lat 1880-1890; Różycki, *op. cit.*, s. 252; Isakow, Sigałow, *op. cit.*, cz. III, s. 106.

³⁴ Isakow, Sigałow, *op. cit.*, cz. I, s. 110; Różycki, *op. cit.*, s. 252; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169.

³⁵ Isakow, Sigałow, *op. cit.*, cz. III, s. 109; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169; Różycki, *op. cit.*, s. 252.

³⁶ Różycki, *op. cit.*, s. 252; Manteuffel, *op. cit.*, s. 223.

³⁷ Różycki, *op. cit.*, s. 252.

³⁸ *Ibidem*.

Zajął się badaniami zmienności organizmów pod wpływem warunków geograficznych. Interesował się aklimatyzacją roślin i zwierząt. Zbierał materiały etnograficzne i antropologiczne. Jako lekarz społecznik zabiegał o poprawienie warunków życia i zdrowotności ludności tubylczej na Syberii oraz o prawo do własnego ich języka i kultury. Po powrocie z Syberii objął katedrę zoologii na Uniwersytecie we Lwowie³⁹.

A. Czekanowski na Syberii prowadził studia mineralogiczne, geologiczne i botaniczne. Zbierał materiały paleontologiczne, dokonywał obserwacji meteorologicznych. Był jednym z pierwszych badaczy Ewenków i opracował słownik języka tunguskiego (ewenkijskiego)⁴⁰.

Władysław Rothert już w czasie studiów wykazywał duże uzdolnienia, a za swą pracę studencką o strukturze roślin otrzymał w 1884 r. złoty medal. Później był profesorem botaniki na uniwersytetach w Kazaniu, Charkowie, Odessie i Krakowie. Był też członkiem Akademii Umiejętności, a z ramienia Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu wyjeżdżał na badania na Jawę i Cejlon⁴¹.

Józef Siemiradzki, wybitny polski geolog i paleontolog, w Dorpacie studiował mineralogię. Później był profesorem geologii i paleontologii na Uniwersytecie we Lwowie, badał niemal wszystkie regiony ziem polskich i opracował podręcznik *Geologia ziem polskich*. Prowadził też badania w Ameryce Południowej⁴².

Z przedstawicieli nauk humanistycznych przypomnę Adolfa Pawińskiego (1840-1896), który pochodził ze Zgierza i był profesorem Szkoły Głównej Warszawskiej i Rosyjskiego Uniwersytetu w Warszawie oraz dyrektorem Archiwum Głównego tamże. W Dorpacie studiował w latach 1862-1865 historię. Interesował się również archeologią, numizmatyką, antropologią i etnologią. Zajmował się metodologią historii, statystyką, demografią historyczną i historią ustroju⁴³.

³⁹ Dybowski, *O Syberii...*; tenże, *Wspomnienia...*; Manteuffel, *op. cit.*, s. 223; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. I, s. 110.

⁴⁰ Z. Wójcik, *Aleksander Czekanowski. Szkice o ludziach, nauce i przygodzie na Syberii*, Lublin 1982, tu dalsza literatura o nim.

⁴¹ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 109; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169, 223.

⁴² Manteuffel, *op. cit.*, s. 169; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 109.

⁴³ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 111; H. Olszewski, *Adolf Pawiński i jego dzieło*, [w:] A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572-1795*, Warszawa 1978; J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne (1832-1869)*, Warszawa 1970, s. 184-186.

Drugim dużej miary humanistą był Gabriel Korbut (Karaffa-Korbut, 1862-1936), który studiował filologię i językoznawstwo słowiańskie. Za pracę studencką *Zapożyczone z niemieckiego słowa języka polskiego pod względem fonetycznym, morfologicznym i kulturalno-historycznym* otrzymał w 1890 r. złoty medal. Korbut był założycielem Towarzystwa Naukowego w Warszawie, któremu przekazał swe bogate zbiory biblioteczne. Był profesorem na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. Opracował fundamentalne dzieło biobibliograficzne *Literatura polska od początków do wojny światowej*⁴⁴.

W Dorpacie studiował również Aleksander Jabłonowski (1829-1913), znany historyk, etnograf i podróżnik. Był członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie, przewodniczącym Warszawskiego Towarzystwa Naukowego oraz honorowym członkiem Królewskiego Towarzystwa Historycznego w Londynie. Razem z A. Pawińskim wydawał "Źródła Dziejowe"⁴⁵.

Znany slawista Marian Zdziechowski (1861-1938) studiował w Dorpacie w latach 1880-1882, skończył naukę ze stopniem "kandydata języka rosyjskiego w szczególności i języka słowiańskiego w ogóle". Po studiach w Dorpacie doskonalił się w Grazu i Zagrzebiu, później został profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wileńskiego. Był członkiem Akademii Umiejętności⁴⁶.

Ciekawą postacią, znaną powszechnie w środowisku dorpackim, był Edward Heinrich (1840-1922), teolog i humanista, profesor Wolnej Wszechnicy w Łodzi, organizator Towarzystwa Filistrów Dorpackich w Łodzi i Warszawie. Zostawił pamiętnik, który jest skarbnicą wiadomości o Dorpacie⁴⁷.

Z grupy pisarzy i literatów polskich, wychowanków Uniwersytetu w Dorpacie, przypominam Aleksandra Grozę (1807-1875)⁴⁸, przedstawiciela szkoły ukraińskiej w literaturze polskiej XIX w., i Andrzeja Niemojewskiego (1864-1921), poetę, prozaika i publicystę,

⁴⁴ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. II, s. 105, cz. III, s. 112; P u l l a t, *op. cit.*, s. 38.

⁴⁵ T. B o b r o w s k i, *Pamiętnik mojego życia*, Warszawa 1979, t. I, s. 457, t. II, s. 466, 479, 480, 594; W. S ł a b c z y Ń s k i, *Polscy podróżnicy i odkrywcy*, Warszawa 1973, s. 172-173; P u l l a t, *op. cit.*, s. 38; I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

⁴⁶ M a n t e u f f e l, *op. cit.*, s. 164.

⁴⁷ H e i n r i c h, *op. cit.*; P u l l a t, *op. cit.*, s. 37.

⁴⁸ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

inicjatora powstałego w 1905 r. miesięcznika "Kuźnica" we Lwowie. Niemojewski był pisarzem popularnym wśród Estończyków. W prasie estońskiej pojawiło się wiele przekładów jego utworów. Niemojewskim interesowała się i estońska prasa proletariacka⁴⁹.

Poeta Edward Żeligowski (1816-1864), pseud. Antoni Sowa, w Dorpacie studiował w latach 1833-1836; aresztowany za udział w pracach Polskiego Związku Studenckiego, później oddany został pod nadzór policji. Przygotował i obronił pracę na stopień kandydata dyplomatyki, który uzyskał w 1852 r., następnie przebywał na zesłaniu (do 1858 r.) w Orenburgu, gdzie zaprzyjaźnił się z Tarasem Szewczenką⁵⁰.

Publicysta i historyk Ludomir Gadon (1831-1908) przebywał w Dorpacie w latach 1852-1856 i uzyskał stopień kandydata. Następnie na emigracji we Francji został sekretarzem Władysława Czartoryskiego. Był też dyrektorem Biblioteki Polskiej i kierownikiem Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu⁵¹.

Działaczem społecznym i publicystą został inny absolwent dorpacki, a mianowicie Bolesław Limanowski (1835-1935). Studia rozpoczął w Uniwersytecie w Moskwie, w latach 1858-1860 był w Dorpacie na wydziale medycznym i filozoficznym. Doktoryzował się na Uniwersytecie we Lwowie w 1875 r. Był profesorem w Zurychu. Limanowski znany jest jako badacz i popularyzator historii demokracji i socjalizmu polskiego⁵².

Z Uniwersytetu Dorpackiego wyszło wielu wybitnych polskich lekarzy, w tym ok. 20 profesorów medycyny. Dla przykładu przytoczę nazwiska kilku bardziej znanych: Tytus Chałubiński (1820-1889), wybitny lekarz i przyrodnik, profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej i Szkoły Głównej Warszawskiej, członek Królewskiego Towarzystwa Botanicznego w Ratyźbonie⁵³; Ludwik Teichmann (1823-1895), profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Akademii Umiejętności⁵⁴; Herman Fudakowski (1834-1878), studiował fizykę i medycynę,

⁴⁹ *Ibidem*, cz. III, s. 112; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169.

⁵⁰ Pullat, *op. cit.*, s. 38.

⁵¹ Manteuffel, *op. cit.*, s. 169; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

⁵² B. Limanowski, *Pamiętniki (1835-1870)*, Warszawa 1957; Pullat, *op. cit.*, s. 38; Bończak-Kunicki, *op. cit.*, s. 69.

⁵³ Manteuffel, *op. cit.*, s. 135; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

⁵⁴ Manteuffel, *op. cit.*, s. 169, 223; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

docent na Uniwersytecie Kijowskim, później profesor chemii fizjologicznej w Warszawie⁵⁵; Ignacy Baranowski (1833-1891), adiunkt, docent i następnie profesor kliniki terapeutycznej i Szkoły Głównej Warszawskiej⁵⁶; Witold Jodko-Narkiewicz (1864-1924), znany okulista warszawski i publicysta⁵⁷; Bronisław Kader (1863-1937), w latach 1887-1889 asystent uniwersyteckiej kliniki chirurgicznej w Dorpacie, od 1899 r. profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, organizator życia naukowego, dydaktyk i chirurg (wprowadził nowe oryginalne metody operacji i nowe narzędzia chirurgiczne⁵⁸); Józef Peszke, studiował w latach 1872-1873, obronił pracę doktorską w 1874 r., został później profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego⁵⁹; Stanisław Janikowski po studiach w Dorpacie był profesorem w Krakowie, a następnie dyrektorem szpitala w Łodzi. Był też członkiem Akademii Umiejętności⁶⁰.

Nauki chemiczne reprezentowali Ludwik Bruner (1871-1913) i Walerian Klecki (1862-1920). Bruner, chemik, krytyk literacki i nowelista, studia ukończył w 1893 r. ze stopniem kandydata. Pracował w laboratoriach największych uczonych zachodnioeuropejskich. Od 1906 r. był profesorem chemii fizycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie zorganizował pierwszy w Polsce ośrodek naukowy tej specjalności⁶¹. Walerian Klecki studiował chemię pod kierunkiem Karla Schmidta. Ukończył studia w 1890 r. ze stopniem kandydata. Od 1899 r. był profesorem Studium Rolniczego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Znany jest jako współtwórca Towarzystwa Popierania Polskiej Nauki Rolniczej⁶².

Odrębną pozycję w świecie naukowym zajął Wincenty Lutosławski (1863-1954), który ukończył dwa wydziały: chemii i filozofii, obydwa ze stopniem kandydata. Z filozofii przygotował i obronił roz-

⁵⁵ Manteuffel, *op. cit.*, s. 223.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 135; *Pamiętniki Ignacego Baranowskiego...*; Pullat, *op. cit.*, s. 39; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. I, s. 111.

⁵⁷ Manteuffel, *op. cit.*, s. 135.

⁵⁸ Różewicz, *op. cit.*, s. 252; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169; Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. II, s. 100.

⁵⁹ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 111.

⁶⁰ Manteuffel, *op. cit.*, s. 169; S. Janikowski, *Listy z Dorpatu*, opr. S. Konopka, "Archiwum Historii Medycyny" 1959, nr 1, s. 71-149; Pullat, *op. cit.*, s. 39.

⁶¹ Isakow, Sigalow, *op. cit.*, cz. III, s. 111.

⁶² *Ibidem*; Manteuffel, *op. cit.*, s. 169.

prawę magisterską. Wsławił się dogłębnymi studiami dzieł Platona. Był profesorem Uniwersytetów w Krakowie i Wilnie. Wykładał również w Genewie, Lozannie, Londynie i Paryżu⁶³.

Na studia na wydziale teologicznym Uniwersytetu Dorpackiego przyjeżdżali głównie luteranie i ewangelicy z ziem polskich, ponieważ tylko w Dorpacie mogli kształcić się w tym kierunku. Należy przypomnieć, że absolwentem wspomnianego wydziału był Juliusz Bursche ze Zgierza (1862-1942)⁶⁴, generalny superintendent kościoła ewangelicko-augsburskiego w Polsce, bojownik o polskość Śląska, Warmii i Mazur. Był on redaktorem "Zwiastuna Ewangelii", wydawcą, tłumaczem i interpretatorem dzieła Waleriana Krasińskiego *Historia reformacji w Polsce*.

W krótkim szkicu trudno nakreślić sylwetki wszystkich absolwentów i pracowników Uniwersytetu Dorpackiego pochodzących z Polski lub z polską kulturą i nauką związanych. W wielkim skrócie przypominałam tylko niektóre postaci, które odegrały znaczącą rolę w życiu społecznym, naukowym i kulturalnym Polski, które zajmowały stanowiska profesorskie w uczelniach polskich, rosyjskich i innych zagranicznych⁶⁵.

Znaczenie uczelni dorpackiej i jej wpływ na osobowość polskich studentów scharakteryzował dobitnie w swej pracy G. Manteuffel słowami: "odbywając studia, wyrobiła sobie młodzież [...] głęboko odczute przeświadczenie, że nauka prawdziwa jest piastunką naszego bytu narodowego, bo wobec obcych składa bezustannie świadectwo naszego istnienia a nawet dla przyszłych pokoleń gotuje zasoby żywotności narodowej. Szczycimy się i dla tego naszą [...] Alma mater dorpacką, że wydała ona tylu znakomitych uczonych polskich"⁶⁶.

⁶³ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. III, s. 112; S. B r z o z o w s k i, *Działalność Polaków w zagranicznych ośrodkach naukowych*, [w:] *Historia nauki polskiej*, red. B. S u c h o d o l s k i, Wrocław 1987, t. IV, s. 648; W. T a t a r k i é w i c z, *Historia filozofii*, Warszawa 1970, t. I, s. 113, 114, t. III, s. 195, 358-359, 364.

⁶⁴ I s a k o w, S i g a ł o w, *op. cit.*, cz. I, s. 107; B o Ń c z a - K u n i c k i, *op. cit.*, s. 69-80; B r z o z o w s k i, *op. cit.*, s. 648.

⁶⁵ W Polskiej Akademii Nauk jest przygotowywana obszerna monografia poświęcona Polakom na studiach w Dorpacie, gdzie obok Uniwersytetu istniała druga wyższa uczelnia, a mianowicie Instytut Weterynarii - utworzony w 1873 r. Powstał on po przekształceniu Szkoły Weterynaryjnej, założonej w 1848 r. przez Petera Jessena.

⁶⁶ M a n t e u f f e l, *op. cit.*, s. 112-113.

Maria M. Blombergowa

THE SIGNIFICANCE OF THE UNIVERSITY IN DORPAT
FOR THE HISTORY OF THE POLISH CULTURE AND SCIENCE (BEFORE 1917)

The University of Dorpat founded at the beginning of the 19th century almost at the very beginning enjoyed a high level of education. Among the teachers there were many eminent scientists of European fame.

The school had the following faculties of: law, theology, medical faculty and philosophy. The last faculty included the specializations of: phisico-methematical, natural, historical-phyllological and technological-economical.

For many years the University as regards the organization and the character was German yet it managed to preserve its separateness even in times of increased oppression. Russian language was introduced in 1889 and the complete Rus-sification took place in 1893.

The University of Dorpat almost for the whole 19th century was one of the most liberal universities in Russia.

Polish students came to Dorpat almost from the beginning of the existence of the University and they were accepted there more readily than at other Russian universities. The first Polish students came from White Russia and the region of Vilna. After the Universities of Warsaw and Vilna had been closed the Polish students came from other towns of Russia, Russian and Prussian and Austrian sectors of partitioned Poland. It is commonly thought that in 1802-1917 about 1500-2000 Polish students were studing at the Dorpat University. Majority of them achieved diplommas and university degrees. Medical studies were the most popular next came law, theology, economy, chemistry, pharmacy, phylology, physics, botany and technology.

The Polish youth considered it a patriotic duty to achieve high professional qualifications and to prepare themselves for working in the future free fatherland. The large amount of golden medals for students' scientific works won by the Polish can confirm the serious approach to studies of those young people. As compared to the large number of Polish graduates and very good opinion about them few Polish students were appointed to a professorship at the University of Dorpat. The origin of Polish students and the mistrust of Russian administration prevented them from university chairs. Most of graduates finished their career as assistants or private assistants professors. To 1917 the following scientist became the professors of Polish origin: Jan Baudouin de Courtenay, Adam Zaczynski, Stanisław Czyrwiński, Tadeusz Banachiewicz and Aleksander Bylina. Polish graduates at Dorpat University were appointed to professorships at other Russia and foreign universities.

Many professors and lecturers working at schools of the sovereign Poland and

also many scientists of different disciplines, social workers, writers, doctors, engineers recruited from the graduates of Dorpat University. The University of Dorpat played a significant role in the development of Polish higher education and forming of Polish inteligentia.